

Jak na výzkum v sociálních vědách?

Výzkumný rámec, atributy a typy vědeckých prací

Ondřej Císař

Univerzita Karlova a Akademie věd ČR

Úvod

V této kapitole se zaměříme na základní charakteristiky vědeckého výzkumu a jednotlivých kroků při jeho přípravě a prezentaci. Jaké otázky musíme zvážit, když plánujeme projekt naší závěrečné práce, článku nebo knihy? Jaké problémy musíme vyřešit a jakým úskalím se vyhnout? Jaké jsou minimální požadavky na naši práci, aby mohla být považována za výsledek vědeckého výzkumu? V rámci omezeného rozsahu jedné kapitoly se na tyto otázky pokusím co nejlépe odpovědět. Cíl kapitoly je přitom praktický – poskytnout čtenářům a čtenářkám srozumitelný balíček „první pomoci“ při úvodních krocích výzkumné práce a přemýšlení o její prezentaci.

Tento balíček sice vychází z učebnic a příspěvků, k nimž je dále odkazováno, ale stejně tak odráží i více než desetiletou praxi autora při řízení tří českých společenskovedních časopisů – Politologického časopisu (2003 – 2006), Mezinárodních vztahů (2007 – 2008) a české edice Sociologického časopisu (2009 – dosud) – a zkušenost z organizace a výuky letních škol *research design* (s K. Vráblíkovou, 2009 – 2011). Tyto zkušenosti na mnoha místech textu upřednostňuji před učebnicovou úplností. Jinak řečeno, na následujících stranách možná nenaleznete všechny možné typologie přístupů a postupů výzkumu, uvedený návod lze však považovat za použitelný a používaný. Vychází z toho, že společenskovední výzkum, byť je definován a veden teorií, je především praktickou činností.

Vědecký výzkum charakterizujeme čtyřmi základními rysy: (1) systematickostí, (2) transparentností, (3) replikovatelností a (4) zaměřeností na konkrétní problémy (dále vycházím především z Pierce 2008, King et al. 1994). (1) *Systematickost* zachycuje logickou návaznost jednotlivých kroků výzkumného procesu a zároveň s tím neselektivitu sběru a analýzy dat (McNabb 2004: 7). Existuje zásadní rozdíl mezi rolí aktéra, který se rozhoduje a volí na základě informací, které mu nesystematicky přináší jeho každodennost, a tím stejným aktérem, když plánuje projekt vědeckého výzkumu určitého výseku této každodennosti. V druhém případě na základě systematicky uspořádaných kroků postupuje od formulace své výzkumné

otázky až po interpretaci výsledků analýzy. Zatímco v každodenním životě by byl takový postup absurdní, vědeckému výzkumu poskytuje jedno z definičních kritérií. Systematičnost by měla být vtělena do celkové struktury naší práce.

(2) *Transparentnost* se týká veřejnosti procedur vědeckého výzkumu – pokud není jeho postup veřejně znám, nemáme možnost posoudit, jaký status mají z něj odvozené závěry. Veřejnost procedur nám tak dává možnost identifikovat konkrétní omezení daného výzkumu, jelikož každý výzkum se uskutečňuje v rámci určitých omezení. Pokud nejsme schopni sledovat postup řešení, pokud není jasné, jaké informace byly v dané práci využity a jak byly analyzovány, nelze mluvit o vědeckém výzkumu. S tím souvisí totiž to, že takový výzkum nelze *replikovat* (3). Platí, že každý by měl mít možnost zopakovat výzkumný postup jakéhokoli výzkumu (a ideálně se tak dobrat stejných výsledků). Veřejnost umožňuje replikovatelnost a ta je podmínkou kontroly vědeckých výsledků a jedním ze zdrojů jejich vědeckého statusu. Kvantitativní výzkum se vyznačuje lepší replikovatelností než výzkum kvalitativní, z čehož ovšem neplyne, že by kvalitativní výzkum měl na toto kritérium zcela rezignovat. Veřejnost a replikovatelnost v naší práci zpravidla zajišťuje metodologická sekce/kapitola, k níž se vrátíme znovu níže.

(4) Vědecký výzkum charakterizuje *zaměřenost* na konkrétní problémy, kterou vyjadřuje jasně formulovaná výzkumná otázka. Ta je uvedena v samotném úvodu práce. Výzkum není „teorií všeho“ ani „psaním učebnic“, je naopak řešením konkrétní a jasně vymezené otázky, která by měla být kontextualizovaná v existující literatuře. To je jeden z důvodů, proč musí každá práce obsahovat kritickou diskusi literatury, resp. teoretickou část, kterou detailněji rozebereme dále v textu.

Jak vyplývá z tohoto vymezení, když mluvíme o vědeckém výzkumu, máme zde na mysli užší skupinu odborné produkce než obecně akademické výstupy. Ty druhé vedle zaměřených vědeckých studií, které nás zde zajímají především, zahrnují také přehledové texty, učebnice, skripta, popularizující eseje a další podobné výsledky, kterých se následující text nedotýká.

Paradigmata vědeckého výzkumu

Na rozdíl od přírodních věd probíhá společenskovední výzkum v rámci několika hlavních rámců, paradigmat, která v sobě shlukují různým způsobem pojatá základní východiska a předpoklady toho kterého vidění světa. Byť se to může zdát banální zdůrazňovat, i v našem prostředí existuje řada badatelů, kteří povyšují své konkrétní

výzkumné hledisko na univerzální perspektivu, z níž se pak pokoušejí „opravovat“ paradigmatu jiná. Jak dávno a v jiném kontextu upozornili jak filosofové vědy, tak ti sociální myslitelé, kteří věnovali pozornost epistemologickým (poznávacím) předpokladům společenských a politických zájmů, v tomto případě se jedná o logickou chybu (della Porta a Keating 2008, Winch 2004, Oakeshott 1933). Schopnost uvědomit si možnosti a limity vlastního paradigmatu tak získává čistě praktický význam, neboť se odráží v celkové prezentaci a zarámování závěrů a interpretací konkrétních výzkumných projektů.

Ve společenských vědách se obvykle hovoří o dvou základních paradigmatech: neo-positivistickém/vysvětlujícím a interpretativním/hermeneutickém. Zatímco neo-positivismus je současným pokračováním „durkheimovského scientismu“, interpretativní tradice je dědicem weberovského důrazu na rozumění a interpretaci (*Verstehen* jako protikladu *Erklären*, více viz Hollis a Smith 2000, Drulák a kol. 2008). Vedle těchto základních dvou přístupů se někdy odlišuje (viz della Porta a Keating 2008: 19-25) ještě „hard core“ pozitivismus, tj. nekritické napodobování přírodních věd, od něhož se i současný neo-positivismus snaží odlišit, na jedné straně a kritické či emancipační paradigma na straně druhé.¹ Zde se zaměříme na uvedená dvě základní paradigmatu.

Positivismem se obecně myslí takový poznávací model, který má tendenci kopírovat přírodní vědy (naturalismus), chápe teorie jako testovatelné fakty (empirismus), dokáže formulovat obecné kauzální zákony o fungování společnosti (univerzalismus) a vidí výzkumníka jako poznávací subjekt oddělený od poznávané reality, která existuje nezávisle na něm (objektivismus) (srov. Barša a Císař 2008: 293-300). *Neo-positivismus* zachovává poznávací nasazení pozitivismu, ale v jistém smyslu kritické interpretaci, která se snaží do tohoto modelu promítnout některé vhledy jeho interpretativistických kritiků, i když na úspěšnosti takového podniku se všichni sociální vědci neshodnou (viz např. Brady a Collier 2010). Současný pozitivismus tak zdůrazňuje, že fakta nejsou nezávislá na našich teoriích, což však

¹ Zatímco kritický výzkum (někdy označovaný jako *humanistické* či *emancipační* paradigma) sdílí základní východiska interpretativního paradigmatu (viz hlavní text), z předpokladu propojenosti poznávacího subjektu a poznávaného objektu odvozuje důraz na schopnost výzkumu nejen svět poznávat, ale také do něj intervenovat a proměňovat jej. Realita tak není něco, co je poznáváno nebo interpretováno, ale co je spoluvytvářeno v kreativním a performativním aktu, jehož nositelem může být i konkrétní výzkumný projekt (viz della Porta a Keating 2008). Takový výzkumný projekt je pak obvykle zaměřen na emancipaci či polidštění těch jednotlivců a skupin, kteří jsou chápáni jako vyloučení ze společenského celku. Zjednodušeně řečeno, takový výzkum se nejprve vcítí do jejich marginalizovaného postavení, aby je následně mohl změnit.

podle této pozice neznemožňuje jejich testování. Dnešní pozitivismus také nevěří v možnost formulovat univerzální zákony fungování společnosti, ale vždy je kontextualizuje a jejich platnost omezuje jasně definovanými podmínkami. Jinými slovy řečeno, podle této perspektivy univerzální teorie ve společenských vědách jednoduše neexistují. To se projevuje jak v kvalitativním, tak kvantitativním výzkumu. Stejně tak si je tato pozice vědoma, že výzkumník je součástí studované reality, přesto si udržuje přesvědčení o tom, že ji v rámci výzkumného projektu může studovat na základě pozorování chování aktérů „zvnějšku“.

Interpretativismus se s neo-pozitivismem rozchází ve všech směrech. Poznání společnosti se rovná porozumění „zevnitř“ významům, které aktéři přikládají světu a podle nichž jednají a takto je objektivizují. Nejde tedy primárně o zachycení mentálních stavů myslí, ale o „objektivní významy“, které upravují svět, v němž žijeme a podle nichž jednáme (Wagenaar 2011: 14-24). Nástroje přírodních věd jsou v tomto ohledu nepoužitelné, teorie nelze oddělit od fakt, stejně jako ani výzkumník nemůže existovat vně poznávané reality. Výzkumník interpretuje interpretace aktérů světa, v němž se sám pohybuje. Cílem vědecké práce proto není formulace kauzálních zákonitostí, ale rekonstrukce individuálních nebo sdílených významů. K tomu musíme znát konkrétní kontext jednání a pravidla, která jej upravují (Hollis a Smith 2000, Schwarz-Shea a Yanov 2011).

Politické vědy a mezinárodní vztahy

Zatímco vymezení vysvětlujícího (neo-pozitivistického) a interpretativního (hermeneutického) výzkumu lze považovat za relativně etablované (Hollis a Smith 2000, Drulák a kol. 2008), hlavní diskuse v posledních letech probíhala v rámci neo-pozitivistického paradigmatu (King et al. 1994, George a Bennett 2005, Brady a Collier 2010). V této diskusi se střetli na jedné straně zastánci na proměnné orientovaného výzkumu – sledujícího kvantitativní logiku – nejvýrazněji ztělesněného legendární metodologickou učebnicí Kinga, Keohanea a Verby – od své publikace obecně označované jako KKV (King et. al 1994) – a na straně druhé kvalitativně orientovaní výzkumníci, kteří se namísto proměnných a vztahy mezi nimi soustředí na makrosociální případy (klasické vymezení viz Ragin 1987: kap. 1-3, také van Evera 1997, George a Bennett 2005).

První tradice (viz první sloupec Tabulky 1) hodlá modelovat veškerý společenskovědní výzkum na základě kvantitativní logiky. Cílem vědeckého

výzkumu je kauzální vysvětlování společenských fenoménů prostřednictvím testování teorií. Ty testujeme tak, že doložíme efekt změny předpokládané nezávisle proměnné (hypotetizované příčiny) na závisle proměnnou (důsledek). Proto, abychom mohli teorie testovat, musejí z nich být odvoditelné testovatelné hypotézy, jejichž koncepty musejí být předem operacionalizovány (viz dále). Vysvětlit můžeme jen proměnné. Ty ze své definice varíují, bez variace není vysvětlení. Zjednodušeně řečeno, nelze vysvětlovat takový stav světa, který existuje v konstantní hodnotě. Pokud by byly všechny státy (i všechny ostatní možné politické jednotky) na světě stejně demokratické, nemělo by smysl se ptát, co je příčinou demokracie. Test teorií vyžaduje co nejvíce možných pozorování, buď tedy pracujeme s velkým počtem případů (kvantitativní analýza) nebo se jej snažíme navýšit, pokud je náš výzkum odkázan na malý počet případů (komparativní analýza). Při kvantitativní analýze ideálně spoléháme na standardní techniky reprezentativního výběru, při kvalitativní (tj. komparativní) analýze vybíráme striktně na nezávisle proměnné, protože je to nejjistější způsob, jak se vyhnout výběrové chybě (King et al. 1994: kap. 4 a dále).

Zatímco na případy orientovaná neo-pozitivistická tradice (viz druhý sloupec Tabulky 1) sdílí s předchozí její obecný cíl – vysvětlování prostřednictvím testování teorií, takový test nevidí v doloženém kauzálním efektu. V tom se s KKV zásadně rozchází, i když ti to popírají. Zjednodušeně řečeno, protože určité příčiny a jejich kombinace mohou produkovat stejný výsledek různými cestami, je třeba vysledovat mechanismy působení těchto příčin jako součást vlastního empirického testu dané teorie. Zatímco kvantitativně uvažující badatel mechanismy, kterými nezávisle proměnná působí na závisle proměnnou teoreticky předpokládá, ale ve skutečnosti neměří (neboť měří pouze na nezávisle a závisle proměnné, když jej zajímá efekt změny první na tu druhou), mechanisticky uvažující či na případy zaměřený výzkumník považuje vysvětlení za prokázané až tehdy, kdy se mu podaří empiricky prokázat sekvenci mechanismů, jimiž nezávisle proměnná produkuje daný výsledek. Jak uvádějí George a Bennett (2005: kap. 10), zatímco efekt kouření na zvýšenou pravděpodobnost výskytu rakoviny plic byl korelačně prokázán již dříve (a statistik byl s vysvětlením spokojen), přesný mechanismus působení rakovinotvorných látek se podařilo vysledovat až později (a až tehdy by byl spokojen také mechanisticky uvažující badatel). Hypotézy musejí být předem operacionalizovatelné; tento přístup ale nevyžaduje variaci, protože může sledovat působení jedné hodnoty nezávisle proměnné v rámci i jediného případu. Není proto třeba uvažovat o navyšování

případů. Sledování procesu pak v tomto pojetí nahrazuje statistickou analýzu jako standardní metodologický postup pro testování hypotéz s velkým počtem případů (velké N) a komparativní analýzu pro testování teorií s malým N. Tento přístup se pojí spíše s kvalitativním výzkumem, pro který vybíráme případy na základě jeho věcných cílů spíše než podle nějakých obecných hledisek, např. reprezentativnosti vzorku (není však vyloučena).

Tabulka 1: Paradigmata politických věd a mezinárodních vztahů

PARADIGMA	Neo-positivistické/vysvětlující		Interpretativní/ rozumějící
logika	orientace na proměnné	orientace na případy	orientace na případy
pojetí kauzality	kauzální efekt	kauzální mechanismy	-
cíl	popis a testování teorií	popis, tvorba a testování teorií	zachycení komplexity/ hustý popis/porozumění, tvorba teorií
koncepty	předem operacionalizovány	předem operacionalizovány	konstruovány během výzkumu
N	pokud možno, navýšit	malé	malé
variace	vyžaduje variaci	nevyžaduje variaci	nevyžaduje variaci
výběr případů	na nezávislé proměnné	různý	důležité případy
postup	statistická analýza/ komparativní metoda	sledování procesu	vnitřní porozumění motivům jednání a jejich významům
tradice	durkheimovská		weberovská
současné příklady	Lijphart, King, Keohane a Verba	George, Bennett, van Evera	Wagenaar, Schwarz-Shea, Yanow

Zdroj: vychází z della Porta 2008: 202-208, podstatně upraveno.

Cílem interpretativního výzkumu (viz třetí sloupec Tabulky 1) není kauzální vysvětlování, ale porozumění jednání aktérů v jejich specifickém kontextu. Teorie se v rámci tohoto výzkumu netestují, ale formulují – koncepty jsou tak konstruovány během výzkumu namísto toho, aby byly předem operacionalizovány (Wagenaar 2011). Cílem je zachycení studovaných případů, jejichž výběr je veden věcnými vodítky, v jejich komplexitě a složitosti. Otázka hledání zobecnitelných závěrů zde nedává smysl. Interpretativní výzkum se týká malého počtu případů.

Co je vědecká práce?

Na základě uvedeného můžeme charakterizovat čtyři možné obecné cíle vědeckého výzkumu (zde vycházím z McNabb 2004: 1-14). Nejméně ambiciózním je (1) prvotní zachycení neznámého fenoménu neboli podání nové informace. Cílem s vyšší teoretickou ambicí je (2) utřídění fenoménů světa kolem nás podle určitých teoretických kategorií/konceptů neboli analytický popis (odpovídáme na otázky jako např. „co to je?“, „jak to funguje?“). Popis vždy předchází dalšímu možnému výzkumnému cíli – vysvětlení. Jak již uvedeno, teoreticky nejnáročnějším cílem v rámci neo-positivistického paradigmatu je (3) vysvětlování jednoho fenoménu druhým neboli dosahování závěrů o kauzalitě (odpovídáme na otázku „proč?“). Pokud nám nejde o kauzalitu, naším cílem je (4) porozumění fenoménům neboli interpretace.

Základními atributy vědecké práce jsou výzkumná otázka (uvedena v úvodu výsledného odborného textu), práce s teorií (v teoretické části textu), transparentní postup řešení výzkumného problému (popsaný v metodologické části), vlastní analýza a interpretace výsledků (viz Punch 2008). Tyto atributy nyní stručně rozebereme.

Výzkumná otázka

Hlavní výzkumná otázka by měla být jasně formulována v úvodu práce. Výzkumná otázka vymezuje cíl práce a její konkrétní typ (viz další sekce). Výzkumná práce by měla mít jasně vymezenou a srozumitelně sdělitelnou výzkumnou otázku, kterou lze vlastně považovat za nejdůležitější komponent každé výzkumné práce. Dobře formulovaná výzkumná otázka je nutnou podmínkou každého úspěšného výzkumu. Výzkumnou otázku formulujeme na základě předchozího seznámení se s dostupnou literaturou k tématu, které nás zajímá. Otázka je pak specifickou formulací našeho konkrétního cíle v rámci tohoto širšího tématu. Může být zaměřena popisně, např. jak

vypadají stranické systémy nebo občanské společnosti ve středovýchodní Evropě? Může vymezovat vysvětlující cíl. Pak je zaměřena buď na hledání příčin, např. jaké jsou příčiny války nebo politické participace, nebo na zjišťování důsledků, např. jaký efekt mělo přistoupení země k EU nebo jaké jsou důsledky konsociačního modelu demokracie. A může také stanovit cíl z hlediska interpretativní tradice, např. jak vnímají české politické elity bezpečnostní hrozby a jak se toto vnímání proměnilo po 11. září 2001?

Čím lépe je otázka vymezena, tím lépe se bude zpracovávat. Byť existuje mýtus o tom, že široce vymezený výzkumný cíl usnadňuje jeho naplnění, opak je pravdou. Vágně stanovený výzkumný cíl smysluplnou práci na výzkumném projektu znemožňuje, neboť namísto zaměření se na určitý předmět výzkumu umožňuje chaotické „poletování“ mezi různými výzkumnými cíli, které v horším případě končí autorskou paralýzou a v tom lepším chaotickou a nezaměřenou prací. Jak již řečeno, výzkum je zaměřená aktivita, jejímž vodítkem je výzkumná otázka. Té by měla být podřízena celá struktura i postup řešení práce.

Dobrá výzkumná otázka (první dva požadavky se týkají především disertační práce a post-disertačního výzkumu) by měla splňovat tato kritéria (zde vycházím z King et al. 1994: 14-19 a Schmitter 2008: 266-268):

1. Měla by se týkat nějakého relevantního teoretického problému – odpověď na ni by měla přinést platný příspěvek existujícímu poznání a neměla by znamenat, že v našem výzkumu budeme „znovu vynalézat kolo“. Právě proto by měla být výzkumná otázka zakotvena v existující literatuře a existujícím poznání studovaného fenoménu.
2. Měla by se týkat problému, který má nejen teoretickou relevanci, ale má význam i pro svět kolem nás.
3. Měla by nás osobně zajímat, abychom do jejího řešení byli ochotni investovat čas a úsilí.
4. Měla by zajímat nejen nás, ale i někoho jiného alespoň v rámci naší disciplíny, aby výslednou práci chtěl vůbec někdo číst.
5. Měla by být dobře prostorově a časově specifikována, aby se dala vůbec zpracovat.
6. Měla by mít i jiné charakteristiky než jen tu, že není dostatečně prozkoumaná. To často může mít svůj dobrý důvod.

7. Měla by mít i jinou charakteristiku než jen tu, že je právě „v módě“.

Teorie a hypotézy

Otázku formulujeme v úvodu, na nějž obvykle navazuje teoretická část. Stejně jako celá práce také teoretická část by měla být zaměřená (podle výzkumné otázky) a měla by obsahovat jen to, co je v analytické části skutečně použito – aplikováno nebo testováno (k rozdílu viz dále). Teoretická část by měla poskytnout detailní přehled o našem problému, specifikovat jej a zasadit do kontextu probíhajících debat. Jinými slovy řečeno, v této části definujeme naši konkrétní teoretickou pozici. Dobře zpracovaná teoretická část dodává výzkumu serióznost a dokládá, že pracujeme na skutečném problému. Teoretická část by měla být kritickou a analytickou diskusí našemu výzkumu relevantních příspěvků, nemělo by se jednat o čistě deskriptivní text či jinak řečeno, soupisku všeho, co kdo k danému tématu kdy napsal (odstavec vychází ze Silbergh 2001: kap. 4).

Stejně jako je atributem společenskovedního výzkumu systematickosti a transparentnosti výzkumného postupu (viz výše a dále), je jím také práce s teorií. Společenské vědy nejsou historie, která se – alespoň ve svém tradičním pojetí – může bez teorie obejít. S teoriemi pracujeme trojím způsobem. Buď je používáme jako „pracovní nástroje“ a skrze jejich aplikaci analyticky popisujeme studovaný výsek sociální skutečnosti (viz van Evera 1997) nebo z nich odvozujeme testovatelné výroky (hypotézy), které testujeme našimi daty (King et al. 1994), nebo teorie formulujeme/budujeme (van Evera 1997, Strauss a Corbinová 1999, Wagenaar 2011). Pokud teorie aplikujeme, neformulujeme v teoretické části kauzální hypotézy, ale definujeme teoretické koncepty, které budeme v analytické části aplikovat. Hypotézy používáme jen tehdy, pokud píšeme vysvětlující práci, tj. práci, jejímž cílem je teorie testovat (viz Punch 2008: 48-49 a dále). Na rozdíl od výzkumných otázek/cílů nejsou předem formulované hypotézy nutným atributem výzkumné práce. Pokud mluvíme o vysvětlující práci, teorie pojmáme jako „obecné výpovědi, které popisují a vysvětlují příčiny nebo efekty tříd fenoménů“ (van Evera 1997: 7-8).

Teorie tak vysvětlují nějaké obecnější fenomény (např. specifikují příčiny revolucí, konstituce politických stran nebo efekty různých modelů demokracie), nikoli jen jednotlivé události (neexistuje teorie Francouzské revoluce nebo objevení se ODS). Skládají se z (A) věcných hypotéz o kauzálních pravidelnostech včetně jasně definovaných mechanismů, kterými jsou tyto pravidelnosti produkovány a (B)

specifikace podmínek jejich platnosti (zde vycházím z van Evera 1997: kap. 1, King et al. 1994). (A) Hypotézami se myslí z teorie odvozené předpoklady o vztazích mezi konkrétní fenomény reprezentujícími koncepty (které jsou v takto formulovaném výzkumu „zastupovány“ měřitelnými proměnnými – viz operacionalizace níže). Příkladem může být: s rostoucím bohatstvím roste u jednotlivců politická participace. Hypotézami tak podle tohoto vymezení nejsou čistě deskriptivní výroky – jak již uvedeno, pokud popisujeme, hypotézy formulovat nebudeme. (B) Ve společenských vědách zřídka kdy hypotézy cele „potvrzujeme“ nebo naopak „odmítáme“. Každá teorie platí jen za určitých podmínek. Test proto mnohem častěji spočívá ve specifikaci podmínek platnosti teorie. Žádný neo-positivistický badatel si dnes nemyslí, že jsme ve společenskovědním výzkumu schopni formulovat „univerzální zákony“. Jsme schopni testovat platnost jasně definovaných teorií za určitých podmínek a vždy pro určitou „doménu“ či skupinu případů (viz Geddes 2003).

Cílem práce také může být teorie formulovat. V tomto případě nesledujeme deduktivní („od teorie“), ale induktivní („od pozorování“) logiku a naším výzkumným cílem je formulovat teorii v oblasti, v níž buď teorie dosud formulované nejsou nebo můžeme ukázat, že existující teorie nejsou schopny v daném případě nebo případech dostatečně vysvětlit studovaný fenomén. Například, zatímco v dané populaci případů může existovat určitý trend, tento trend není schopen vysvětlit tzv. vymykající se případy, v nichž lze sledovat určitou hodnotu závisle proměnné i bez odpovídající hodnoty nezávisle proměnné nebo naopak. Jejich detailním studiem můžeme formulovat alternativní teorii, která v takovémto případě vysvětlí studovaný fenomén a přijde s novými hypotézami, mechanismy působení proměnných na sebe a podmínkami platnosti. Van Evera (1997: 23) jako příklad uvádí, že v případě obecně doloženého vztahu mezi gramotností a demokratičností můžeme poukázat na Indii, která je demokracií s vysokou úrovní ngramotnosti. Jejím studiem pak můžeme formulovat alternativní hypotézy vysvětlující demokracii v podmínkách, které reprezentuje případ Indie.

Takovýmto způsobem můžeme také poskytnout empirickou podporu pro specifikaci mechanismů působení proměnných na sebe a to i ve studii, která spoléhá převážně na statistický důkaz kauzálního efektu (viz níže a Císař a Navrátil 2014). Jinými slovy řečeno, můžeme tak sledovat kauzální mechanismy, které zprostředkovávají vztah mezi proměnnými.

Metodologie

Na teoretickou část navazuje popis použitých dat a nástrojů jejich analýzy. I přes v domácích politických vědách rozšířený mýtus, že zahrnutí metodologické sekce se týká pouze kvantitativního výzkumu, by měl být transparentně popsán postup řešení součástí jakéhokoli výstupu společenskovedního výzkumu a to bez ohledu na charakter jeho dat nebo konkrétní postup. Každý autor nebo autorka při zpracování svého výzkumného cíle sledoval/a nějaký postup, čehož hmatatelným důkazem je existence samotného textu. Abychom jako čtenáři mohli posoudit adekvátnost zvoleného řešení a často nutně problematických rozhodnutí, které musely být během práce přijaty, musí být jeho postup srozumitelně popsán ve zvláštní části práce. Zatímco teoretická část dává naší práci věcnou relevanci, metodologická sekce dokládá její systematičnost a umožňuje replikovat zvolené řešení (viz úvod kapitoly), což patří mezi základní definiční atributy vědeckého výzkumu.

V metodologické části kvantitativně orientované studie charakterizujeme použitá data a jejich zdroj, případně způsob jejich sběru, pokud jsme je sebrali sami. S výjimkou psychologie se v tomto případě zpravidla jedná o nějakou verzi reprezentativního výběru. U kvalitativních prací popisujeme logiku výběru analyzovaných případů. Pokud má jít o vysvětlující práci s malým počtem případů, buď výběrem na nezávisle proměnné, kterou necháme variovat, jak může, zajistíme variaci našich proměnných (King et al. 1994) nebo vybíráme případy pro sledování procesu (George a Bennett 2005). Záleží tedy na tom, jestli je náš výzkum orientovaný na proměnné nebo na případy (viz Tabulka 1) – zatímco v prvním případě potřebujeme variaci (či jinak řečeno, potřebujeme kontrolní případy), ve druhém případě se bez ní dokážeme obejít. Výběr případů v interpretativním výzkumu, jemuž nejde o doklad kauzality, může být veden jinými – věcnými – kritérii, např. může jít o výběr důležitého případu.

S výjimkou interpretativních prací podává tato část práce také operacionalizaci teoretických konceptů, s nimiž daný výzkum pracuje. To se týká jak aplikačních, tak vysvětlujících prací. Naopak interpretativní práce vytvářejí své koncepty v průběhu výzkumu. Teoretické koncepty tak musejí být předem vyjádřeny měřitelným způsobem jak u prací, které chtějí teorii/koncepty aplikovat, tak u těch, které teorie testují. Operacionalizací chápeme vyjádření přímo nepozorovatelných konceptů, s nimiž pracujeme v teorii, jako jsou například politická participace nebo demokracie, ve formě pozorovatelných, tj. měřitelných, indikátorů (viz např. Disman 2002).

Přitom platí, že měřením nemyslíme pouze „číselné vyjádření“ (kardinální měření), ale také měření ordinální – kdy jsme schopni určit pořadí – a nominální, tj. vyjádření kvalitativního stavu.

Obecně řečeno, musíme specifikovat, jak poznáme v empirické skutečnosti koncepty a jejich podoby (tj. hodnoty, kterých nabývají), s nimiž teoreticky pracujeme. Například, politickou participaci můžeme na jedné straně chápat jako účast ve volbách nebo mnohem širěji jako skupinu činností, která zahrnuje vedle volení také například účast na demonstraci nebo podpis petice. Demokracii můžeme definovat dvěma po sobě jdoucími svobodnými volbami nebo můžeme definici rozšířit o fungující občanskou společnost a prodemokratické postoje populace. A mohli bychom pokračovat dále. Způsob měření „makes a difference“ (viz Geddes 2003).

Analýza a interpretace

Poslední částí práce – když pomíneme vlastní závěr, v němž by se mimo shrnutí zjištění a případných plánů pro budoucí výzkum neměly objevit žádné nové informace – je analýza. V návaznosti na výše řečené tato část obsahuje buď aplikaci teoretických konceptů („analytický popis“), test hypotéz a interpretaci výsledků nebo postupnou formulaci dosud neexistující teorie. Tuto část často uzavírá diskuse hlavních zjištění či závěrů práce. A dostáváme se k možným typům vědeckých prací.

Jakou práci psát? Typy vědeckých prací

Jakou práci máme psát, abychom ji mohli považovat za výsledek vědeckého výzkumu? Existuje jen jeden způsob, jak ji lze pojmout? Stejně jako v každé jiné oblasti kreativní činnosti existuje několik způsobů, jimiž můžeme k výzkumné práci přistoupit. Jejich obhajitelnost vždy závisí na konkrétních podmínkách a možnostech, které nám stanovuje naše konkrétní pracoviště (Punch 2008). Jinými slovy řečeno, podobně jako nejsou různými typy obecnstva přijímány všechny možné filmové žánry, nemusí být na vaší katedře nebo institutu přijatelný každý způsob práce, který v následujících odstavcích zmíním. Podle van Every (1997: 89-95) lze v sociálních vědách rozlišit několik legitimních typů výzkumné práce. Zde se zaměříme na základní čtyři, které se týkají empirického výzkumu: (1) aplikace teorie, resp. interpretativní práce, (2) formulace teorie, (3) evaluační výzkum/předpověď, (4) testování teorií, resp. hypotéz. Tyto typy zcela nekopírují rozdělení van Every, spíše

odrážejí pedagogickou a editorskou praxi autora kapitoly. Existují i jiná dělení, pro některé z nich viz další kapitoly této knihy.

Aplikace teorie a interpretativní práce

Aplikace teorie nejčastěji odpovídá výše definovanému popisnému cíli vědeckého výzkumu. Taková práce odpovídá na otázky „co“ a „jak“ a snaží se s předem teoreticky definovanými nástroji popsat studovaný fenomén. Jinými slovy řečeno se tedy jedná o teoreticky vedenou analýzu, jejímž cílem není vysvětlování, ale analytický popis. V rámci této práce proto v teoretické části neodvozujeme hypotézy, které bychom následně testovali, ale definujeme teoretické nástroje, které v analýze aplikujeme. Aplikace není test. Do tohoto typu patří také práce s deskriptivními typologiemi, jejímž cílem je roztřídit studovanou realitu podle teoreticky definovaných dimenzí do vzájemně se vylučujících typů (Collier et al. 2008).

Byť je někdy dostatečnost „jen“ popisných prací zpochybňována, dokonce i ti nejvýraznější obhájci vysvětlující ambice sociálních věd souhlasí s tím, že „dobrá deskripce je lepší než špatné vysvětlení“ (King et al. 1994: 45). Jak již řečeno, (analytický) popis je jedním z možných výzkumných cílů, jemuž se v naší práci můžeme věnovat. V tomto případě budeme na základě jasně formulované výzkumné otázky pracovat bez předchozího odvození hypotéz. Deskriptivní práce se v politických vědách pojí spíše s kvalitativními metodami, např. diskursivní analýzou, a výzkumnými strategiemi jako je případová studie, k popisu studovaného vzorku nebo populace případů můžeme ale použít i kvantitativní metody mezi něž patří například obsahová analýza při analýze textů nebo dotazníkové šetření. Příkladem takové výzkumné praxe autora kapitoly může být zachycení různých podob politického aktivismu, který spočíval v teorií vedeném popisu mimoparlamentního prosazování zájmů a kolektivních identit v České republice (viz Císař et al. 2011).

Do stejného typu spadá také ta část interpretativního výzkumu, které primárně jde o zachycení představ, koncepcí, symbolů a schémat, jimiž studovaní aktéři zvyznamňují svět kolem sebe a jejich proměny (Drulák a kol. 2008). Příkladem takové práce autora kapitoly může být z interpretativní etnografické tradice vycházející výzkum vnímání podoby zapojení členů punkové subkultury do lokální brněnské scény (viz Císař a Koubek 2012).

Formulace teorie

Dalším typem je formulace teorie – cílem takové práce je na základě induktivní logiky formulovat novou sadu testovatelných výpovědí o studovaném fenoménu. Tato práce tedy teorie netestuje, ale formuluje. Z toho plyne, že pokud se v takové práci objevují hypotézy, objevují se až v její závěrečné části.

Dobře formulovaná teorie „vysvětluje hodně s málem“ – někdy se hovoří o tzv. pravidlu úspornosti neboli parsimonii (společenskovědní teorie není kondenzovanou historií, ale naopak „objasňuje skrze zjednodušení“, viz např. van Evera 1997: 17-21) – a z ní odvozené hypotézy jsou vyvratitelné a vnitřně konsistentní (ze stejné teorie nelze odvodit protikladné hypotézy, viz King et al. 1994). Testovatelné teorie také musejí být dostatečně konkrétní, abychom mohli koncepty z těchto teorií odvozených hypotéz operacionalizovat. King et. al (1994: 19-23) upozorňují, že čím vágnější jsme, tím je nižší šance, že se můžeme mýlit a taková teorie ztrácí schopnost přinést nějaké nové poznání. V rámci takto stanovených omezení by přitom měla být teorie široce formulovaná – měla by mít schopnost vysvětlit co nejvíce světa kolem nás. Čím více je schopna vysvětlit, tím větší explanační sílu má. Explanační síla závisí také na tom, jak běžné jsou teorií navrhované příčiny studovaného jevu v empirické skutečnosti – čím běžnější jsou, tím větší explanační sílu teorie má (van Evera 1997: 17-21).

Tento typ se zpravidla pojí s kvalitativním na případy orientovaným (George a Bennet 2005) a interpretativním (Wagenaar 2011) výzkumem. Zakotvená teorie, kterou popisujeme dále v učebnici, je pak systematickým výzkumným postupem vedoucím od určitým předporozuměním strukturovaného pozorování až k formulaci teorie.

Evaluační výzkum/předpověď politických kroků

Za zvláštní typ, který je v této publikaci zastoupen kapitolou o scénaristice, se považuje evaluační výzkum. Taková práce se spíše než o akademické cíle snaží o praktické posouzení dopadu přijetí určitých politických opatření, snaží se předjímat možné scénáře politického vývoje a jejich konsekvence, navrhnout alternativní řešení a jejich náklady a přicházet s možnými doporučeními (více viz Young a Quinn 2002). V žádném případě se nejedná o projekci určitých předem daných politických hodnot do výzkumné práce – stejně jako všechny ostatní typy i tento spoléhá na teoretická vodítka a transparentní analýzu. Taková práce může buď spadat do skupiny

aplikačních prací, když se na základě v teorii definovaných kritérií (např. efektivnost, transparentnost, nákladnost) snaží o posouzení konkrétních politických kroků, např. zavedení nového systému zadávání veřejných zakázek. Nebo může patřit do skupiny prací vysvětlujících, když skrze testování teorií určitý politický výsledek usiluje vysvětlit nebo vysvětluje jeho politické konsekvence. Příkladem prvního je: Co vysvětluje nárůst počtu žen v zastupitelských sborech?, příkladem druhého: Jaký efekt bude na společnost mít zavedení školního?

Vysvětlení

Vysvětlující práce si klade otázku „proč“ a snaží se ni nalézt odpověď. Možné odpovědi ve formě testovatelných hypotéz přinášejí teorie, které taková práce testuje. Ve své podstatě jde o srovnání teoretických očekávání s daty, která přináší náš výzkum. Tato práce proto bude mít ve svém úvodu – přesněji řečeno v závěru své teoretické části – uvedeny konkrétní hypotézy o možných příčinách (nezávislých proměnných) vysvětlovaného (studovaného) fenoménu (tj. závisle proměnné výzkumu), na který se ptá naše výzkumná otázka. Vzhledem k tomu, že hypotézy se odvozují z existujících teorií, mohou logicky následovat až po jejich kritické diskusi v teoretické části.

Standardní pojetí kauzality jako kauzálního efektu předpokládá, že pro její doložení je třeba, aby změny ve studovaných proměnných proběhly v logickém sledu a především abychom vyloučili vliv dalších možných příčin (viz Disman 2002). Jinými slovy řečeno, korelace není kauzalita – souběžná změna dvou proměnných neznamená, že jsme našli vysvětlení, o tom lze mluvit až poté, co jsme kontrolovali vliv ostatních možných vlivů na námi studovanou proměnnou. V tradičním pojetí (viz první sloupec Tabulky 1) existují tři standardní postupy, jak tohoto cíle dosáhnout: (A) experiment, (B) statistická analýza, (C) komparativní metoda (King et al. 1994, van Evera 1997).

(A) V prvním případě nám kontrolu nad hodnotami proměnných zajišťuje experimentální prostředí, v němž můžeme držet hodnoty všech proměnných konstantní, manipulovat jen s hodnotami předpokládané příčiny a sledovat jejich případný efekt. (B) V neexperimentálním – observačním – výzkumu s velkým počtem případů zajišťují tuto kontrolu velké množství pozorování a zákony matematiky, zjednodušeně řečeno, použití statistických metod. (C) V kvalitativním výzkumu takovou kontrolu již od formulace klasických komparativních metod J. S. Milla

zajišťuje strategie výběru případů, která umožňuje určitou kontrolu vlivu potenciálních příčin studovaného jevu (viz např. van Evera 1997 a kapitola ke komparativní analýze v této knize). Statistika i komparativní metoda jsou funkčními ekvivalenty experimentu v prostředí neexperimentálního výzkumu. V politologii převládá observační výzkum, i když v některých oblastech výzkumu je experiment bezesporu na vzestupu.

V rámci experimentu dochází ke dvěma typům srovnávání měření – srovnání v čase (před a po experimentu) a mezi skupinami/případy (skupiny, která byla vystavena předpokládané příčině a kontrolní skupiny, která jí vystavena nebyla). Z těchto dvou logik, které se v rámci experimentu scházejí, odvozujeme dva základní výzkumné designy neexperimentálního výzkumu – longitudinální a průřezový. První zachycuje srovnávání jednotlivých případů nebo případu v čase, druhý se týká srovnání napříč případy v jednom časovém okamžiku. První se experimentu podobá v tom, že provedeme několik měření před a po působení předpokládané příčiny (jedno pozorování před a po nestačí), nemáme ale srovnání s kontrolní skupinou, takže nekontrolujeme vliv kontextu daného případu, v druhém případě srovnáváme mezi skupinami (mezi malým nebo velkým počtem případů), nesrovnáváme ale v čase, takže nemáme souslednou změnu proměnných. Každý z designů nám umožňuje hledat odpovědi na jiné otázky. Příkladem otázky pro longitudinální design může být: Co bylo příčinou poklesu důvěry v politiku v české populaci po pádu komunismu? Příkladem otázky pro velké N, která vyžaduje průřezový design je: Proč někteří lidé chodí k volbám a jiní ne? Průřezová otázka pro malý počet případů: Co je příčinou sociálních revolucí?

V dalších kapitolách této knihy je uvedena celá řada příkladů různých výzkumů, zde uvedu stručné ilustrace výše uvedených řešení výzkumných otázek, tj. designů, z výzkumů vlastních. V jednom z výzkumů týmu, který se v České republice dlouhodobě zajímá o politickou mobilizaci, participaci a sociální hnutí jsme se zeptali, jaký byl dopad přistupování a vstupu do EU na české skupiny hnutí za práva žen. V tomto výzkumu, který využíval longitudinální design s malým počtem případů, jsme tak v rámci jedné země srovnávali situaci před započítáním přístupových jednání se situací poté, kdy jednání začala (jeden makropřípad, v jehož rámci jsme srovnávali dvě období) a zaměřili se na efekt přistupování k EU na kontext, organizační kapacitu a spolupráci zkoumaných organizací (viz Císař a Vráblíková 2010). Používali jsme jak vlastní tak dříve sebraná kvalitativní i kvantitativní data. Příkladem průřezového

designu s velkým počtem případů byla studie dopadu evropského financování na transnacionální strategie českých organizací sociálních hnutí, která využívala data z dotazníkového šetření těchto organizací (viz Císař a Vráblíková 2013). Naopak příkladem průřezového designu s malým počtem případů byla komparativní studie dvou environmentálních organizací sociálních hnutí, která svou strategií volby případů usilovala o to, aby vybrala co nejvíce podobné organizace, které se lišily jen ve způsobu financování. Zjednodušeně řečeno, jedná se o komparativní design tzv. nejvíce podobných případů neboli Millovu metodu rozdílu (více viz kapitola ke komparativní studii). Otázkou bylo to, jestli různé způsoby financování vedou u těchto organizací k různým strategiím (viz Císař 2010).

Doklad kauzality jako kauzálního efektu nestačí těm badatelům, kteří ji chápou jako empiricky doložený kauzální mechanismus (viz na případy orientovaná vysvětlující tradice, tj. druhý sloupec v Tabulce 1). Zatímco statistik i tradiční komparativista se pro důkaz kauzálního efektu spokojí s měřeními na závisle a nezávisle proměnné (tj. „na začátku“ a „konci“ kauzálního vztahu), mechanisticky orientovaný výzkumník pro vysvětlení vyžaduje empirický důkaz mechanismu působení proměnných na sebe. Nestačí doložit efekt a mechanismus předpokládat teoreticky, je třeba jej empiricky vysledovat ve skutečnosti. Pouze tak podle této perspektivy můžeme překonat jen korelační logiku tradiční komparativní analýzy a statistiky a přijít se skutečným vysvětlením (viz George a Bennett 2005). Jak ukazuje kapitola o jednopřípadových studiích, namísto statistiky či komparativní analýzy proto potřebujeme sledování procesu (process tracing). Příkladem takového výzkumu z vlastní praxe autora je studie dopadu financování z EU na networkování mezi českými organizacemi sociálních hnutí. Byť studie především spoléhá na kvantitativní data a korelační logiku, proto, aby doložila mechanismus působení projektového financování, snaží se s použitím kvalitativních dat také vystopovat sekvenci kroků, kterou evropské finance působí na kooperativní strategie českých organizací (viz Císař a Navrátil 2014).

Závěr a doporučená literatura

V této kapitole jsem se snažil představit základní východiska společenského výzkumu, pomoci odpovědět na otázky, které si každý potenciální výzkumník klade při jeho počátečních krocích a jeho prezentaci. Kapitulu jsem podřídil praktickým požadavkům v konkrétním kontextu českých společenských věd, především pak

politologie a mezinárodních vztahů. Jedná se bezesporu jen o základní výklad a nakonec proto nezbyvá než doporučit další četbu. K celé řadě použitelných publikací odkazoval předchozí text, ke shrnutí současné metodologické diskuse, včetně debaty kauzální efekt vs. mechanistické vysvětlení, lze mimo uvedených publikací, např. Brady a Collier 2010, doporučit také Mahoney 2010. Obecně velmi praktické příručky představují například Punch 2008, Babbie 2012 a Creswell 2013. Ke struktuře návrhů výzkumu se jako dobře použitelné ukázaly například publikace Silbergh 2001 a Przeworski a Salomon 1995. K často obávané kvantitativní analýze lze mimo Hendl 2012 doporučit stručný text Franklin 2008.

Literatura

- Babbie, Earl, R. 2012. *The Practice of Social Research*. Cengage Learning.
- Barša, Pavel a Ondřej Císař. 2008. *Anarchie a řád ve světové politice*. Praha: Portál.
- Brady, Henry a David Collier, eds. 2010. *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford: Roman and Littlefield.
- Císař, Ondřej a Jiří Navrátil. 2014. „Promoting Competition or Cooperation: The Impact of EU Funding on Czech Advocacy Organizations.“ *Democratization*: v tisku.
- Císař, Ondřej a Kateřina Vráblíková. 2010. „The Europeanization of Social Movements in the Czech Republic: The EU and Local Women’s Groups.“ *Communist and Post-Communist Studies* 43(2): 209-219.
- Císař, Ondřej a Kateřina Vráblíková. 2013. „Transnational Activism of Social Movement Organizations: The Effect of European Union Funding on Local Groups in the Czech Republic.“ *European Union Politics* 14(1): 140–160.
- Císař, Ondřej a Martin Koubek. 2012. „Include ‘Em All? Culture, Politics and a Local Hardcore/Punk Scene in the Czech Republic.“ *Poetics: Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts* 40(1): 1–21.
- Císař, Ondřej, Jiří Navrátil a Kateřina Vráblíková. 2011. „Staří, noví, radikální: politický aktivismus v České republice očima teorie sociálních hnutí.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47(1): 137–167.
- Císař, Ondřej. 2010. „Externally-Sponsored Contention: The Channelling of Environmental Movement Organisations in the Czech Republic after the Fall of Communism.“ *Environmental Politics* 19(5): 736-755.
- Collier, David, Laporte Jody a Jason Seawright. 2008. “Typologies: Forming Concepts and Creating Categorical Variables.” In *The Oxford Handbook of Political Methodology*, eds. Janet M. Box-Steffensmeier, Henry E. Brady a David Collier. Oxford University Press, 152-173.
- Creswell, John W. 2013. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Della Porta, Donatella a Michael Keating. 2008. „How Many Approaches in the Social Sciences? An Epistemological Introduction.” In *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*, eds. Donatella Della Porta a Michael Keating. Cambridge: Cambridge University Press, 19-39.
- Della Porta, Donatella. 2008. “Comparative Analysis: Case-Oriented versus Variable-Oriented Research.” In *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*, eds. Donatella Della Porta a Michael Keating. Cambridge: Cambridge University Press, 198-222.
- Disman, Miroslav. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.
- Drulák, Petr a kol. 2008. *Jak zkoumat politiku? Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- Franklin, Mark. 2008. “Quantitative Analysis.” In *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*, eds. Donatella Della Porta a Michael Keating. Cambridge: Cambridge University Press, 240-262.
- Geddes, Barbara. 2003. *Paradigms and Sand Castles: Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- George, Alexander L. a Andrew Bennett. 2005. *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge MA: MIT Press.
- Hendl, Jan. 2012. *Přehled statistických metod*. Praha: Portál.
- Hollis, Martin a Steve Smith. 2000. *Mezinárodní vztahy: výklad a porozumění* (Explaining and Understanding International Relations). Brno: CDK.
- King, Gary, Robert Keohane a Sidney Verba. 1994. *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, New Jersey.
- Mahoney, James. 2010. „After KKV. The New Methodology of Qualitative Research.“ *World Politics* 62(1): 120-147.
- McNabb, David E. 2004. *Research Methods for Political Science: Quantitative and Qualitative Methods*. Armonk: M.E. Sharpe.
- Oakeshott, Michael. 1933. *Experience and Its Modes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pierce, Roger. 2008. *Research Methods in Politics: A Practical Guide*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Przeworski Adam a Frank Salomon. 1995. „The Art of Writing Proposals: Some Candid Suggestions for Applicants to Social Science Research Council Competitions.” SSRC, http://fellowships.ssrc.org/art_of_writing_proposals/.
- Punch, Keith. 2008. *Úspěšný návrh výzkumu*. Praha: Portál.
- Ragin, Charles, C. 1987. *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley, Los Angeles, London: UC Press.
- Schmitter, Philippe. 2008. „The Design of Social and Political Research.“ In *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*, eds. Donatella Della Porta a Michael Keating. Cambridge: Cambridge University Press, 263-295.

- Schwarz-Shea, Peregrine a Dvora Yanow. 2012. *Interpretive Research Design*. New York a London: Routledge.
- Silbergh, David. 2001. *Doing Dissertations in Politics: A Student Guide*. London: Routledge.
- Strauss, Anselm L. a Corbin, Juliet. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.
- Van Evera, Stephen. 1997. *Guide to Methods for Students of Political Science*. Ithaca: Cornell University Press.
- Wagenaar, Hendrik. 2011. *Meaning in Action. Interpretation and Dialogue in Policy Analysis*. New York: M.E. Sharpe.
- Winch, Peter. 2004. *Idea sociální vědy a její vztah k filosofii*. Brno: CDK.
- Young, Eoin a Lisa Quinn. 2002. *Writing Effective Policy Papers*. Budapest: OSI.